
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.575(477)

І. М. Головатенко, асистент,
О. С. Роліна, студентка**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ
ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ
У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ**

Анотація. Статтю присвячено визначенню кримінально-правового значення звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Розглядаються загальні питання механізму правового регулювання такого звільнення, досліджуються його передумови, підстави та кримінально-правові наслідки.

Ключові слова: наркотичні засоби; звільнення від кримінальної відповідальності; спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності; строк давності; судимість.

І. Н. Головатенко, асистент,
А. С. Ролина, студентка**УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ ЛИЦА
ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ
В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ**

Аннотация. Статья посвящена определению уголовно-правового значения освобождения лица от уголовной ответственности за преступления в сфере оборота наркотических средств. Рассматриваются общие вопросы механизма правового регулирования такого освобождения, исследуются его предпосылки, основания и уголовно-правовые последствия.

Ключевые слова: наркотические вещества; освобождение от уголовной ответственности; специальные виды освобождения от уголовной ответственности; срок давности; судимость.

І. М. Holovatenko, Assistant,
O. S. Rolina, Student**CRIMINAL SIGNIFICANCE OF RELEASE OF A PERSON
FROM CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMES
IN THE AREA OF ILLEGAL TRAFFICKING**

Abstract. The article is devoted to determining the criminal significance of the release of a person from criminal responsibility for crimes in the sphere of drug trafficking. The general issues of the mechanism of legal regulation of such release are considered, its prerequisites, grounds and criminal consequences are examined.

Keyword: narcotic drugs; exemption from criminal liability; special types of exemption from criminal liability; limitation period; criminal record.

Актуальність теми дослідження. Різке зростання протягом декількох останніх років питомої ваги так званих наркотичних злочинів в загальній структурі злочинності в Україні поставило на порядок денний необхідність удосконалення і розвитку заходів, спрямованих на протидію їй. Назріла нагальна потреба критичної оцінки існуючого арсеналу правових засобів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, з тим, щоб їх дієвість була адекватною сучасному стану наркотичної злочинності.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Постановка проблеми. Вітчизняне законодавство у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів традиційно дотримується підходу «загальної заборони». Кримінальним кодексом (далі – КК) України криміналізовано практично всі дії, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і встановлено досить сурові покарання за їх вчинення. Разом з тим, КК України передбачає й можливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, в разі їх подальшої позитивної посткримінальної поведінки. Така можливість передбачена, зокрема, частиною 4 статті 307, частиною 4 статті 309 та частиною 4 статті 311 КК України.

Постановка завдання. Завданням цієї роботи є аналіз кримінально-правового значення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема була досліджувана раніше у контексті розгляду наведених нижче положень окремо, а не у їх взаємодії. Деякі її аспекти досліджувалися в працях Ю. В. Бауліна, А. О. Габіані, Е.Г. Гасанова, С. П. Гарницького, В. О. Глушкова, С. П. Дідківської, О. О. Дудорова, Л. В. Іногамової-Хегай, І. П. Лановенка, А. Н. Миколенко, Н. А. Мірошниченко, А. А. Музики, І. О. Никифорчина, І. Г. Поплавського, О. Я. Светлова, М. П. Селіванова, К. Я. Толпекіна, Є. В. Фесенка, М. С. Хруппи, Л. А. Хруслової та інших.

Виклад основного матеріалу. Звільнення від кримінальної відповідальності, як діяльність держави в рамках кримінально-правових відносин, має свої кримінально-правові наслідки. Очевидно, що головним таким наслідком, який якраз і відбиває сутність даного інституту, є незастосування до особи тих правообмежень, у яких полягає кримінальна відповідальність. Це, так званий, основний, визначальний кримінально-правовий наслідок звільнення від кримінальної відповідальності. Крім цього, звільнення від кримінальної відповідальності має й низку інших кримінально-правових наслідків.

Залежно від їх впливу на права та інтереси особи, звільненої від кримінальної відповідальності, кримінально-правові наслідки такого звільнення можуть бути як сприятливими для цієї особи, так і несприятливими. Сприятливими наслідками звільнення від кримінальної відповідальності звичайно вважається зняття з особи правообмежень, які тягне за собою засудження її за вчинення злочину та підлягання відповідальності за ці злочини. В літературі також була висловлена думка, що сприятливі для особи наслідки звільнення від кримінальної відповідальності полягають у наступному: їй не виноситься судом обвинувальний вирок; припиняється застосування запобіжних заходів [1, с. 179].

В юридичній літературі найбільш дискусійним залишається питання про те, чи можна вважати новий злочин повторним, якщо за перший злочин суб'єкт був безумовно звільнений від кримінальної відповідальності. Так, В. Н. Малков вважає, що новий злочин, вчинений після звільнення від кримінальної відповідальності за перший злочин, не може розглядатися як повторний, оскільки рішення про звільнення «означає дострокове знаття правових наслідків вчиненого злочину до спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності [2, с. 25]». Цю думку підтримує Н. К. Семерньова, вважаючи, що в такому випадку є «фактична, але відсутня юридична повторність [3, с. 74-75]». Між тим С. Г. Келіна пише, що «другий злочин при звільненні особи від кримінальної відповідальності вважається повторним, оскільки таке звільнення застосовується лише при наявності в діях особи складу злочину [4, с. 17]». По-різному ці питання вирішуються і в судовій практиці [5, с. 10-11].

Однак, погодитися з визнанням повторним злочину, вчиненого особою, яка до цього звільнена від кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину, не можна. Адже, як справедливо відзначається у літературі, якщо строки давності не скінчилися, цього ще недостатньо, щоб другий злочин був призначений повторним [6, с. 85-86]. Необхідно, щоб між особою, що вчинила новий злочин, та державою ще існувало кримінальне правовідношення, породжене фактом вчинення попереднього злочину. Лише доти, доки таке правовідношення існує, у держави зберігається повноваження визнавати раніше скоєне особою діяння злочином та застосовувати будь-які правові наслідки за його вчинення, у тому числі й визнавати повторним наступний вчинений особою злочин.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Оскільки при звільненні особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, як і при будь-якому іншому виді звільнення, кримінально-правові відносини припиняються з моменту набрання законної сили ухвалою чи постановою суду про таке звільнення, то з цього ж моменту закінчується й повноваження держави не лише покласти на особу кримінальну відповідальність за цей злочин, а й у подальшому докорити їй у ньому при кваліфікації нового вчиненого особою злочину. Тому цілком виправданим стало положення частини 4 статті 32 КК України, відповідно до якого «повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом».

Отже, звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочин в сфері обігу наркотичних засобів на підставі частини 4 статті 307, частини 4 статті 309 чи частини 4 статті 311 КК України унеможлиблює кваліфікацію наступного вчиненого особою злочину як повторного. І це є сприятливим щодо особи кримінально-правовим наслідком звільнення її від кримінальної відповідальності.

Кримінально-правові наслідки звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів проявляються і в деяких інститутах кримінального права. Сказане, в першу чергу стосується інституту співучасті у злочині, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності одного співучасника логічно ставить питання про долю інших. Стосовно спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка добровільно заявила про дачу неправомірної вигоди, в літературі висловлювалася думка, що співучасники в дачі неправомірної вигоди (співвиконавці, організатори, підбурювачі, пособники), якщо самі не звернулися з заявою про скоєний злочин до відповідного органу, не підлягають звільненню від кримінальної відповідальності [7, с. 125]. Уявляється, що така позиція є принципово правильною, а тому її можна підтримати і щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів. Дійсно, законодавство встановлює точні і вичерпні ознаки до підстав такого звільнення.

Лише їх наявність в посткримінальній поведінці особи робить можливість звільнення її, і лише її від кримінальної відповідальності. При цьому це жодним чином не впливає на долю співучасників злочину, від кримінальної відповідальності за який ця особа звільняється. Ці співучасники знаходяться у самотійних кримінально-правових відносинах з державою, породжених самотійними юридичними фактами (фактами вчинення ними співучасницьких діянь) і для того, щоб у такому правовідношенні відповідним чином змінилося повноваження держави (на звільнення від кримінальної відповідальності) необхідна наявність нового юридичного факту, яким кримінальний закон визнає лише власні дії учасника кримінального правовідношення.

Таким чином, кримінально-правове значення звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочин у сфері обігу наркотичних засобів для інституту співучасті є нейтральним. Воно полягає у тому, що таке звільнення жодним чином не впливає на кримінальну відповідальність інших співучасників.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів має значення і для самого інституту звільнення від кримінальної відповідальності. В літературі протягом певного часу дискутується питання про те, чи може особа, звільнена від кримінальної відповідальності, яка знову вчинила злочин, повторно бути звільненою від кримінальної відповідальності за цей злочин при наявності, необхідних підстав. Верховний Суд України щодо цього питання ще не висловився.

Однак, така позиція розділяється не усіма авторами. Деякі вчені-юристи гадають, що повторне вчинення злочину особою, раніше звільненою від кримінальної відповідальності, свідчить про те, що така особа потребує застосування до неї кримінальної відповідальності. Якщо особа вчиняє новий злочин, вважають вони, значить мета виправлення і спеціальної превенції досягнута не була. Більш того, в літературі висловлювалася і думка про те, що притягнення до кримінальної відповідальності особи, раніше вже звільненої від неї, можливо за ті ж самі дії за умови, що не скінчилися строки давності [7, с. 125].

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Не погоджуючись з такою точкою зору, А.В. Наумов відмічає, що регламентуючи інститути звільнення від кримінальної відповідальності, законодавець «не формулює будь-яких підстав відновлення припинених в результаті звільнення від кримінальної відповідальності кримінально-правових відносин. Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності означає реалізацію прав і обов'язків суб'єктів кримінально-правового відношення» [8, с. 447], і отже, наступне притягнення до кримінальної відповідальності за цей же злочин є неможливим. Що ж до неможливості повторного звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка раніше вже була звільнена, і знову вчинила злочин, то уявляється, що така позиція суперечить закону. В частині 4 статті 307, частині 4 статті 309 та частині 4 статті 311 КК України жодних обмежень на цей рахунок не міститься. А тому особа, яка вже раніше звільнялася від кримінальної відповідальності на підставі згаданих норм, знову може бути звільнена від неї, за наявності в її діях необхідних передумов та підстав такого звільнення. В цьому полягає ще один позитивний кримінально-правовий наслідок спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів.

Особа може вчинити злочин, який становить передумову звільнення від кримінальної відповідальності на підставі частини 4 статті 307, частини 4 статті 309 чи частини 4 статті 311 КК України і в період випробувального строку, застосованого до неї на підставі статей 75, 79, 81 чи 83 КК України. У цьому разі постає питання, чи може вона бути звільненою від кримінальної відповідальності за цей злочин, у разі наявності підстави для такого звільнення, чи сам факт вчинення злочину свідчить про те, що особа не витримала випробування і їй має бути призначене покарання за правилами сукупності вироків? КК України не містить жодних обмежень щодо застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів в залежності від того, чи є злочин, що становить передумову такого звільнення, повторним, зокрема, чи вчинений він в період випробувального строку. Тому, слід зробити висновок, що звільнення від кримінальної відповідальності за аналізованими підставами можливе і в даній ситуації. Що ж до положень, які містяться в частині 3 статті 78, частині 6 статті 79, частині 4 статті 81, частині 6 статті 83 КК України, то вони мають застосовуватися лише тоді, коли за вчинення нового злочину в період випробувального строку особа притягнута до кримінальної відповідальності і їй призначене покарання.

Кримінально-правове значення звільнення особи від кримінальної відповідальності проявляється, у тому й числі, й в інституті строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (стаття 49 КК України) та виконання обвинувального вироку (стаття 80 КК України). Як відомо, кримінальне законодавство України передбачає можливість переривання цих строків, якщо до їх закінчення особа вчинить новий злочин середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин. У такому випадку з дня вчинення нового злочину течуть самостійно два строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (частина 3 статті 49 КК України), а строк давності виконання обвинувального вироку починає текти з цього моменту заново (частина 4 статті 80 КК України). У цьому зв'язку постає питання – чи перериває названі строки вчинення особою злочину у сфері обігу наркотичних засобів, від кримінальної відповідальності за який вона була звільнена на підставі частини 4 статті 307 чи частини 4 статті 309 КК України. Адже злочини, що становлять передумову цих видів звільнення, якраз і є злочинами середньої тяжкості (частина 1 статті 309 КК України) та тяжкими злочинами (частина 1 статті 307 КК України).

На наш погляд, звільнення від кримінальної відповідальності за вчинений злочин жодним чином не впливає на загальний визначений законом порядок перебігу та переривання строків давності. Інакше кажучи, таке звільнення не заперечує того факту, що злочин, вчинений особою, перериває строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку. Такий висновок випливає з того, що закон визначає в якості юридичного факту, який перериває строк давності, одне лише вчинення злочину, що є злочином середньої тяжкості, тяжким або особливо тяжким. При цьому правові наслідки вчинення такого злочину (притягнення особи до кримінальної відповідальності чи звільнення її від такої) до уваги не беруться.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Звільняючи особу від кримінальної відповідальності суд не заперечує, а, навпаки, підтверджує те, що мало місце вчинення злочину. Як уже відзначалося вище, суд своєю ухвалою (чи постановою) визнає особу винною у вчиненні злочину і постановляє застосувати до неї такий кримінально-правовий захід, як звільнення від кримінальної відповідальності. Отже, якщо особа, яка вчиняє злочин у сфері обігу наркотичних засобів, при цьому вже знаходиться у кримінально-правових відносинах з державою (у зв'язку з вчиненням попереднього злочину), то новий злочин у даному разі має значення юридичного факту, який не лише породжує нове кримінально-правове відношення, а й змінює вже існуюче. Така зміна виявляється у тому, що в існуючому кримінальному правовідношенні новий злочин продовжує строк, протягом якого може бути реалізоване повноваження держави на притягнення особи до кримінальної відповідальності: строк давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строк давності виконання обвинувального вироку. Подальше звільнення особи від кримінальної відповідальності за новий злочин припиняє кримінальні правовідношення, що були породжені фактом його вчинення. Тому з цього моменту припиняється лише строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин. Однак, таке звільнення, оскільки воно не усуває самого факту вчинення злочину, не впливає на інші кримінальні правовідносини, які існують між звільненою особою та державою, і для яких вчинення злочину у сфері обігу наркотичних засобів має значення правозмінюючого юридичного факту.

У цьому проявляється негативне значення звільнення особи від кримінальної відповідальності: не дивлячись на факт звільнення, строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку новим злочином перериваються.

Достатньо складним є значення звільнення від кримінальної відповідальності для інституту судимості. За змістом частини 5 статті 90 КК України строк судимості переривається у разі вчинення особою нового злочину і починає обчислюватися заново з моменту фактичного відбуття покарання за нього. А як бути у випадку, коли особа, впродовж строку судимості за попередній злочин вчинила злочин у сфері обігу наркотичних засобів, але була звільнена від кримінальної відповідальності за нього з аналізованих підстав? Уявляється, що і в цьому разі строк судимості за попередній злочин має перериватися і обчислюватися заново з моменту набуття законної сили рішення суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності за наркотичний злочин.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. На наш погляд, частина 5 статті 90 КК передбачає найбільш типовий випадок – коли за новий злочин призначається покарання і особа його реально відбуває. В такій ситуації дійсно строк судимості починає спливати заново з моменту фактичного відбуття цього покарання. При цьому відновлення обчислення строку погашення судимості максимально віддалене від моменту його переривання.

Якщо ж особа звільняється від кримінальної відповідальності за новий злочин, то очевидно, що в таких випадках строк погашення судимості має відновлюватися з того моменту, з якого набуло законної сили рішення щодо злочину, вчинення якого стало підставою для переривання строку судимості. В інакшому випадку, строк судимості в такій ситуації перервавшись в момент вчинення злочину, так і не відновиться. На жаль, спеціальних правил щодо цього кримінальне законодавство України не містить, що, звичайно ж, є його недоліком.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що звільнення особи від кримінальної відповідальності (взагалі, і за злочини в сфері обігу наркотичних засобів зокрема) має значення (кримінально-правові наслідки) для багатьох інститутів Загальної частини кримінального права України.

Література

1. Уголовное наказание в вопросах и ответах / под ред. В. С. Комиссарова, Р. Х. Якупова. - М. : Зерцало, 1998. - 395 с.
2. Малков, В. Н. Квалификация повторных преступлений, совершенных освобожденными от уголовной ответственности / В. Н. Малков // Советская юстиция. - 1967. - №6. - С. 24-25.
3. Семернева, Н. К. Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних с применением мер воспитательного характера: дис ... канд. юрид. наук / Семернева Надежда Кузьминична. - Свердловск, 1969. - 212 с.
4. Келина, С. Г. Теоретические проблемы освобождения от уголовной ответственности / С. Г. Келина. - М., 1977.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

5. Наумов, А. Правовые последствия освобождения виновного от уголовной ответственности / А. В. Наумов. // Советская юстиция. - 1976. - № 20. - С. 10-11.

6. Лобанова, Л. В. О сущности освобождения от уголовной ответственности и правовом положении освобожденного от нее / Л. В. Лобанова // Проблемы охраны прав и законных интересов личности в социалистическом уголовном праве и процессе: Сб. научных трудов. - Ярославль: Ярославский гос. ун-т., 1985. - С. 85-86.

7. Григорьев, В. Н. Некоторые вопросы освобождения от уголовной ответственности в связи с добровольным сообщением о даче взятки / Н. В. Григорьев // Проблемы борьбы с коррупцией. Сборник статей. / под ред. Ринглер С., Власихина В. А., Исмаиловой Л. Ю., Максимова С. В. - М. : «ЮрИнфор», 1999. - С. 125-135.

8. Наумов, А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций / А. В. Наумов. - М. : БЕК, 1996. - С. 447.

Надійшла 3.12.2019

Бібліографічний опис для цитування :

Головатенко, І. М. Кримінально-правове значення звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів / І. М. Головатенко, О. С. Роліна // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2019. – № 1 (5). – С. 30-35.